

Било која најпре узета људска заједница распашће се на крвно-рођачке колективе – на родове, племена, народе, и произаћи ће нешто попут пометње језика при зидању вавилонске куле.

*Садашњост – оно што није вечно, јер ће проћи, али није ни моментално, јер траје.
Садашњост – центар крста, чији је врх – Вечност, доњи крај – Трен, Магновење или Моменат, тј. њена супротност; а са страна – Прошлост и Будућност. Време је крстолико!*

Постоји важан закон, на који желим да укажем, који и откривам тим указивањем: Какав год придавали смисао својој садашњости, људи је увек повезују с другим временима, с овим или оним другим временом.

Та је веза природна и неизбежна, јер без других времена садашње у нашем мишљењу напросто не може ни постојати. Чим почнемо о њему да мислимо, мора се мислити и о другим временима. Јер садашњост–то је оно што још није прошло, али није оно што тек треба да дође. Значи садашње време је између прошлог и будућег, а ова два–као да су од њега некако постранце. Ако пак усмеримо мисаони поглед одозго наниже, показаће се, да је садашњост–оно што није вечно, јер ће проћи, али није ни моментално, јер траје. Излази, да је

садашњост– центар крста, чији је врх–Вечност, доњи крај–Трен, Магновење или Моменат, тј. њена супротност; а са страна–Прошлост и Будућност. Време је крстолико!

У центру пак тога крста смо–«Ја» или «Ми», који и представљамо садашњост, обдарени разумом, савешћу и свешћу, и који смо способни да промишљамо о оном што нас окружује.

Могуће је раздвојити два вида «унутрашњег» кретања човека–духовну, вредносну усмереност право ка изабраном циљу по овој или оној временској оси, у одабраном, истом, смеру, и заокрет, попут заокрета казаљке на сату, од једног циља ка другом. Тај други вид унутрашњег кретања–није ништа мање специфично–људски, него први.

Претеча Христов Јован Крститељ проповедао је покајање (Мат. 3:2). И Христос је започео проповед призивом на покајање (Мат. 4:17). *Покајање*, грчки μετανοια, *метаноја*, то је «преумљење»–преорјентација ума. Апостол Павле препоручивао је да се с кротошћу поучавају и противници **«еда како дасть имъ Богъ покаяніе въ разумъ истини»** (2 Тим. 2:25), што се може превести и као «окретање ума ка познању истине».

Преп. Нил Сорски писао је: **«Се бо естъ истинная любовь къ ближнимъ–еже въздвигнути им совѣсть къ любви Божіи...»**¹, где **«въздвигнути съвѣсть»** значи «окренути ум, свест, навише». Достојевски у «Дневнику писца» (јануар 1881 г.) чезне за сличном преорјентацијом ума са «текућег»: *«Кад бисмо само смогли снаге да се натерамо да макар*

напола заборавимо на текуће, и усмеримо нашу пажњу на нешто сасвим друго, на неку дубину, на коју, ако ћемо право, досад нисмо ни загледали»; «То јест управо у заокрету наших глава и погледа на сасвим другу страну, него досад-ето то је моја мисао».

Је ли ико други, осим човека, способан за «окретање ума», за «заокрет глава и погледа»? Библијска прича о томе како су Ева и Адам окусили смртоносне плодове са забрањеног дрвета познања добра и зла (Пост.2:17, 3:16) управо и објашњава порекло тога задивљујућег човековог својства, које га на фрапантан начин издваја од свих других становника Земље, па и свих других форми постојања материје-способности да се «заокрену главе и погледи», способности преорјентације, «преумљења», «покајања» и, значи, способности за историјску промену. Јер, окусивши плод са дрвета познања добра и зла, човек је преузео на себе да сам решава шта је добро а шта лоше, а то је за собом повукло бесконачну смену представа о томе, као и низ његових унутрашњих преорјентација. Непослушност заповести одрадила је улогу окидача: игла унутрашњег компаса се покренула. Специфична особеност човекове свести управо се и дефинише као «способност за слободно стваралачко постављање циљева.»

Обазревши се, пошто је окусио забрањено воће, уместо вечне садашњости човек је око себе угледао четири праве варијанте времена које га окружују, о којима и говоримо, и прихватио се посла да међу њима прави избор. Због промена у својој оријентацији он је стао и сам да се мења, устремљујући се час овамо час онамо. Човек се показао-а то је и досад-као променљива веза између прошлости, будућности, вечности и момента. Историја је настала као последица дестабилизације

односа између времена, последица њиховог «неблагонаправљености». Жеља Јована Претече, Исуса Христа, апостола Павла, Нила Сорског и Достојевског једна је иста-да се «заокрену главе», људска свест, у исходни положај, ка савести која указује на Вечност.²

Духовна, умно-срдачна оријентација чини различним један народ од другог и један исти народ од себе самога током времена.

Зналац немачке историје сматра, да се «једна од особености немачке нације састоји у томе, да је она увек склона да сруши претходни пут свога развоја и да ступи на нови, одбацујући притом највиша достигнућа, која је раније остварила. Отуда изненадне промене, ирационални скокови, катастрофични обрти, које тако често учавало у историји Немачке».³

Али ми добро знамо, да је то својствено не тек само немачкој нацији, да малтене сваки народ представља двоструко динамички систем, најпре, зато што се, следећи неком циљу, развија у одговарајућем смеру и, као друго, зато што једновремено или с времена на време мења свој циљ. А то доводи до промена у карактеру и правилима групне делатности, па тако и у стварању културе, и за собом повлачи и промене у самим правилима «стварања група», етногенезе.

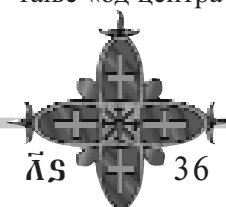
Укључујући народ као појаву у појам «социјалне личности», Л. П. Карсавин је представљао кретање такве «личности» у историјском времену (као и кретање у животу индивидуалне личности), исто као и ми, као скупно кретање и по радијусу, и по кружници-као кретање «од центра

ка датој тачци периферије», а одатле-обратно у центар, «да би се из њега покренула у следећу, суседну тачку периферије итд.»⁴ Крећући се у одређеном унутрашњем смеру, народ «говори», «искazuje се» на начин који одговара томе смеру-на одговарајућу тему, у одговарајућим жанровима итд.; при томе он саздаје жанровске структуре, које по својој суштини представљају «целосне материјално изражене унутрашње акте оријентације човека у стварности».⁵

Људи узајамно опште не само зато, што мере своје сопствено време заједничким мерилом-пулсацијом природног времена, које их обухвата. Општење је могуће углавном тада, када људе повезује исто историјско време, које стварају узајамно општећи. Но у истој мери, у којој оно повезује своје творце (општење писца и читаоца-вид је сарадње у стварању историјског времена), оно раздваја све остале. А шта се то мења са временом у друштвеној свести?

Мењају се очигледне истине. Оне се мењају неумољиво и неповратно, чак и кад речи, појмови и њихове уобичајене везе остају по спољашности старе. И сваки човек својим свакодневним избором учествује у непрекидном стварању историјског времена, у рађању ове или оне очигледности.

Ако оно, што улази у свест човека од, у општем, његове константне биолошке природе, називамо подсвесћу, онда, дакле, то, што долази човеку у виду непоколебљивих истина као резултат општења с другим људима, васпитањем, социјалним животом, те као резултат искуства и стваралаштва самога човека, треба назвати надсвесћу. То је област «очигледних истина» у индивидуалној свести, варијабла, која даје боју и преображава оно устаљено-надлично, друштвено у личности. Друштвена, интегрисана надсвест и јесте дух времена, који се

пројављује у понашању људи као «динамички стереотип», у литератури и уметности—као систем жанрова и стилова, у науци—као аксиоме. Али пре свега у надсвест треба убројати стваралаштво у свој његовој многострукости, јер се у стваралаштву она пројављује и оваплоћује најизраженије. У ствари, за почетак стваралаштва потребна је бар нада у могућност општења. Од «другог човека» почиње и труд, и стваралаштво, и историја, и ...надсвест.

Као и у случају подсвести, надсвест није нешто спољашње, страно, нешто што постоји независно од човека. Наравно, то је његова унутрашња област, тачније—област «унутрашњег човека».

Смер за рад свести задају изнутра и савест, и подсвест, и надсвест. Али ако би превладала подсвест с њеним непроменљивим скупом циљева, историја би се завршила, уступивши место природи; отишло би у небиће историјско време и у потпуности би тријумфовало време циклично, природно; тријумфовала би «природна нужност».

Управо променљива надсвест принуђује казальку Свест да се обрће. Обрт те казальке означава једновремено промене и у стваралаштву и у самосвести људи. Ка сваком нама замисливом времену води свој стваралачки пут. Али у сваком случају време, на које казалька Свест указује као на Добро, као резултат друштвеног стваралачког напора начини се уметничким. У надсвести, у сфери очигледног, формира се уметничка Прошлост, уметничка Вечност, уметничка будућност или уметнички Трен.

Поставимо у мислима опит. Замислимо неку «надсвест» у нашој власти, која обједињује изванредан број од ње зависних индивидуалних свести. Имитирајући «слободно стваралачко

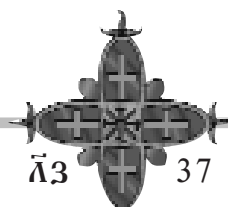
постављање циљева», наместимо нашу казальку испрва, рецимо, на Прошлост и дајмо нашим учесницима у опиту енергетски импулс.

Индивидуалне свести сагласиће се с тим, да је најпрва вредност, највеличанственије чудо у природи управо људска породица и крвна веза, одредиће се у складу с тим—по својим прецима и, значи, обједињаваће се и разједињавати по принципу заједништва или различности крви. Било која најпре узета људска заједница распашће се на крвно-рођачке колективе—на родове, племена, народе, и проишаће нешто попут пометње језика при зидању вавилонске куле. Осећај освештаности крви и семена обавезно ће се пројавити и у нормама понашања, у обичајима, рашириће се култ предака, обред крвног побратимства, крвна освета, vendetta; «благородне» ће стати да убијају, могуће, без проливања крви (као монголи); процветаће епски тип стваралаштва, највероватније колективно-безименог усменог, у коме ће се приповедати о подвизима снази и храбрости хероја-предака, као што се то чини у хомеровском или скандинавском епосу; добиће велику практичну важност и естетску вредност генеалогичка—набрајање ко кога «роди». Показаће се да је човек не слободни индивидуум, него детерминисани члан рода. Време ће стати да мере пулсацијама Рода—поколењима, од чега ће се оно смотати у клупче, постаће циклично. Смислом живота постаће продужење Рода, а тај смисао може се изразити речима једнога од јунака Нодара Думбадзе: «Имаћу много деце, унука, праунука. А после ће нас бити још много више, и цео свет бићемо ми. Ми никад нећемо умрети, ми ћемо живети вечно».

Тај «осећај времена» Лав Николајевич Гумиљев назвао је «пасаизмом». «*Његов смисао је у томе—пише он,—што сваки активни творац етничке целине себе осећа као настављача линије предака, којој он нешто додаје: још једна победа, још једно здање, још један рукопис, још један исковани мач. То “још” говори о томе, да прошлост није отишла, она је у човеку, и зато јој треба додавати нешто ново, јер се самим тим прошлост прибира, помиче напред.* Сваки проживљени минут доживљава се као прираст присутне, постојеће, прошлости (Passé existente)».⁶

Заокренимо казальку укруг—до осе «Будућност». И уместо настављача рода и племена, одједном ћемо угледати социјалне делатеље разнога порекла, које обједињује стремљење да друштво, у коме живе, доведу до савршенства. Њихове духовне потребе почеће да задовољава «друштвено научна» литература у жанру манифеста, парола, утопијских пројеката, трактата налик на научне, директива које одушевљавају, радосних саопштења о испуњењу плана и о брзом напредовању у смеру који указује руководство.

Још један заокрет казальке—за 90 степени—и пред нама су људи, за које ни крв отаца ни светла будућност друштва не представљају ништа. То су поштоваоци самих себе и хедонисти, који свесно или несвесно исповедају теорију Макса Штринера о томе, да је «Ја—језгро које треба да се ослободи од свих стега», који дела патос речи Фауста (Гете) «*Не треба гледати ни у даљину ни у прошлост/Само је у садашњости срећа и радост*»,—и патос Пушкинових стихова: «*Зависити од цара, зависити од народа,/-Зар није исто? Бог с њима. Нико ме/Рачуна не полагаати, а само себи самоме/Служити и угађати*». Узети у целини ти људи нити чине род-племе, нити политичку партију. «Људи таквог склопа—пише Л. Н. Гумиљев—заборављају прошлост и неће да знају за

будућност. Они хоће да живе сад и за себе. Они су храбри, енергични, талентовани, али све то, што они раде, они раде само за себе саме. Они такође чине подвиге, али због сопствене похлепе, траже високе положаје, да би се наслађивали својом влашћу, јер је за њих реална само садашњост, под којом се неизбежно подразумева само своја, лична».⁷

Уопште по својој природи «Трен»–то је усмерење које дезинтегрише, које разлаже етнос на гомилу «Ја» од којих је свако самоме себи закон. Скоро да главни за те људе продукти стваралаштва и за употребу постају рекламе које стимулишу жеље, лакирани журнари са саблажњивим слицицама, затупљујућа ритмичка музика и све, што одваја човека од Прошлости, Будућности и од Вечности–дуван, алкохол, наркотици, секс. Ту над човеком господаре страсти.

Л. Н. Гумиљев разликује и четврто «осећање времена», које се «*састоји у игнорисању времена као таквог. Време не интересује људе тога склопа, зато што од дељења времена они немају никакве користи у тој делатности, која их храни, и у којој су сви делови времена исти. Ти људи (које смо више назвали ђифтама) живе у свим земљама, али у присуству других категорија они су једва приметни. Када пак с тријумфом футуризма сви њихови супарници ишчезну, из пукотина измиле неистребљиви медиокритети, и историјско време се зауставља, а земљу покрије магла*».⁸ Мени се чини, да је то–варијанта култа Трена, «актуелизам» људи не превише енергичних, субпасионарних.

Али има и стварно четврта варијанта оријентације у времену па дакле и одговарајући «осећај». Обрнимо још једном казаљку Свест за 180 степени–тако да дође на осу «Вечност» и тако се поклопи са смером Савести. Ту се индивидуална свест, преставши да придаје значај своме и туђему пореклу и уживању, једнако као и несавршенству друштвеног строја, устремљује ка Непролазном, а њени носиоци показују се не више као чланови рода или политичке партије, не егоисти–хедонисти или бледе ђифте, него личности–које се спасавају од погибелји у времену, и у целини се јављају као религиозна општина, чија литература постају молитве, химне, житија, проповеди и друга дела која овако или онако најављују Вечност.

Руководећи се само својим умом, слично Буди или Платону, они супротстављају као неуклопиве, засићено стално променљивом материјом, време, и непроменљиву вечност: да се достигне Вечност, сматрају они, треба се дематеријализовати. На парадоксалан, с те њихове тачке гледишта, начин, хришћанство дематеријализацију од човека не захтева.

Као што знамо из *Новога Завета*, Исус Христос био је Син Божји и човечји, син Дјеве Марије, значи, собом је јављао Вечност–у–садашњости. Јер Он је имао славу у Оца «прије него свијет постаде» (Јн. 17:5), а Отац је имао љубав к њему «прије постања свијета» (Јн. 17:24), а родио се у времену као и сваки човек. Значи, Бог–Љубав сјединио је у Себи, у једној од Својих ипостаси, божанску вечност и пролазно људско време. У догматици хришћанске Цркве Син Божји и одређује се као ипостас, тј. Личност, која је у себи сабрала неспојиво–Божију и људску природу, бесмртност и смртност. Оне су се сабрале несливено, јер су неспојиве, и недељиво, јер су–сабрране у «недељивом»^{*}

Приметимо, да се тачно тако повезују у садашњем и сва остала времена–несливено, јер да се слију с њиме, више се не би ни разликовала од садашњег, и недељиво, јер да се разделе, разрушило би се све оно, у односу на што она једино и постоје и што их једино и може повезати у једно, у живи крст–личност, народ, култура.

Сви, који су предавали смрти Исуса Христа, знали су, да је он невин. Иницијатори тога убијства, јудејски првосвештеници, то су чинили, како говоре јеванђелисти (Мат. 27:18; Марко. 15:10) из зависти, осећајући, значи, своју слабост пред Њим и плашећи се за оно, што су и чували–традиције које интегришу крв Авраама, Исака и Јакова у Закон, тј.–ради Прошлости–у–садашњости. Христос је пак као домаћин смело нарушио те традиције и више њих поставио вечно («*А ово је живот вјечни да познају тебе јединога истинога Бога, и кога си послао Исуса Христа*»–Јн. 17:3) и говорио о одлучном раздвајању Вечности од Прошлости и («*...да ће се од вас узети царство Божије, и даће се народу који његове родове доноси*»–Мат. 21:43). Мишљење првосвештеника Кајафе–«*да је боље да умре један човек него народ да пропадне*» (Јн. 18:14)–то је пресуда Вечности–у–садашњости изречена у име Прошлости–у–садашњости.

А да Прошлост–у–садашњости спроведе пресуду у дело, помогао јој је издајник Јуда Искариотски. Према Јеванђељима, то је био човек са ковчежићем–касицом, нимало равнодушан према новцу. Он се успротивио, када су жене, не штедећи, помазале ноге Исусове правим народним многоцјеним миром, које се могло продати, како је он ту одмах добацио, за триста гроша. (Јн. 12:4-6).

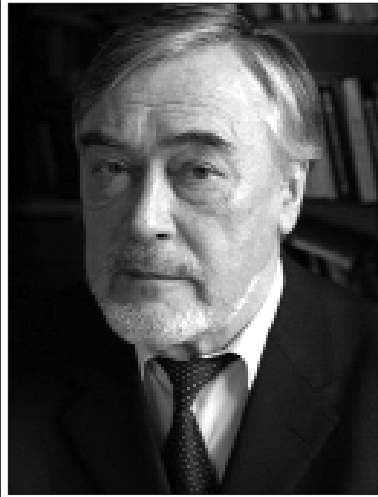
«Сребролюбиемъ недуговавъ, им ний рачитель» – пева се о њему на свету Четрдесетницу. Јуда је за паре продао својега Учитеља – за тридесет сребрњака. А потом се обесио. Јер страст, пошто упропасти човека, одбацује га.

«У служби потреба и страсти» човека (Пушкин. «Витез тврдица»), новац представља најуниверзалнији кључ ризница света, кључ од сласти Трена-Моментa. Страст среброљубља – један је од видова власти Момента над човеком, једна од три класичне – поред сластољубља и славољубља – страсти, из којих, сагласно са хришћанском аскетском (може се рећи, психолошком) литературом, израстају све остале. У случају Јуде Искариотског Трен-у-садашњости продао је Прошлости-у-садашњости Вечност-у-садашњости.

Римљанин Понтије Пилат одлично је видео, да од Јудеја оптужени Галилејац није, с римске политичке тачке гледишта, крив ни за шта. Али управо с римске политичке тачке гледишта, тј. полазећи од интереса оптималне догледне будућности Империје, њему се учинило целисходним да одступи пред аборигенима – јудејима. Он се уплашио политичке нестабилности услед могућих нереда у провинцији којом је управљао и компликација у сопственој каријери услед достава ћесару о његовој непоузданости – баш тиме су му и припретили првосвештеници. Будуће-у-садашњости, одступивши под притиском Прошлости-у-садашњости, предало је смрти Вечност-у-садашњости.

И врло убрзо државни делатници Римске империје, више и не перући руке, стали су да предају хришћане смрти зато што су хришћани.

Вечност је остала у историји, као једна од најзначајнијих појава. Вечност се вратила у пролазну садашњост с васкрслим Исусом Христом и остала у њој, зато што се он обраћао људима, који имају савести – с неутуђиве, али занемарене стране умног света човека – са стране Вечности.

**Прохоров,
Гелиан Михайлович**
(р. 1936 г.) руски писац и филолог, стручњак за стару руску и византијску литературу. Изучавао је и словенске преводе са грчког. Познат је и као писац-богослов. Доктор филолошких наука, професор, главни научни сарадник Института руске литературе (ИРЛИ). Лауреат је државне награде Руске Федерације, заслужан научни делатник. Автор је више од 300 научних радова.

Остала је благодарећи настанку Цркве – у црквеној Речи, од древних времена, од времена катакомби, с љубављу окруженом дивним уметностима: уметношћу писма, уметношћу читања и певања написаног, уметношћу ликовне илустрације написаног и уметношћу архитектуре – остала је у црквеним тајнама, чији циљ баш и јесте – тајанствено урастање Вечног у садашње.

Задивљујући парадокс хришћанске догматике је предмет вере и може бити схваћен само вером; разум и машта ломе на њему зубе; или ломе парадокс на пола да га лакше прогутају, и тада се појављују јереси.

Једнима је изгледало једноставније да мисле, да Исус није био предвечни Бог, него је био створен као човек (аријанци); други, напротив, посумњали су да су се у свој пуноћи, сачувала Његова људска својства, закључивши да је оно божанско које Њему припада растворило као море кап воде, Његову људску природу (монофизити). Али благодарећи подвигу једног задивљујућег човека, преподобног Максима Исповедника, ортодоксно хришћанство је као врхунску драгоценост сачувало тај парадоксални догмат о јединству супротности у Христу – о Вечности – у – садашњости.

Јасно схватајући, да су се обе природе, божанска и људска сабравши се у личности – ипостаси Исуса, сачувале у њему целе и неокрњене, преп. Максим је чврсто бранио став о пуноћу својстава сваке од њих, укључујући и вољу. «Први пут у историји читаве светоотачке мисли он је огласио пуноћу учења о људској вољи Христа».⁹

Тај богословски став, изванредно важан за хришћанско схватање личности Богочовека, важан за хришћанско схватање личности свакога човека, за сву хришћанску антропологију, за могућност остварења Вечности – у – садашњости. Осамнаест година после тога, како је преп. Максим измрцварен, с одрубљеном десницом и ишчупаним језиком, скончао у прогонству на источној обали Црнога мора, на Кавказу, тај став био је усвојен, потврђен и озваничен 680-681 г. на VI-ом Васељенском сабору.

Г. М. ПРОХОРОВ

(Са руског, Драгомир М. Давидовић)

¹⁾ Преподобные Нил Сорский и Иннокентий Комельский. Сочинения. СПб., С. 254.

²⁾ См.: Прохоров Г. М. Древнерусское слово съвѣсть и современные русские слова совесть и сознание // Труды Отдела древнерусской литературы. СПб., 2004. Т. 55. С. 523-535.

³⁾ Бенеш О. Искусство Северного Возрождения. М., 1973. С. 117.

⁴⁾ Карсавин Л. П. О личности. Каунас, 1929. С. 64, 166.

⁵⁾ Медведев П. Н. Формальный метод в литературоведении. Л., 1928. С. 181.

⁶⁾ Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. СПб., 2002. С. 118.

⁷⁾ Исто. С. 119.

⁸⁾ Исто. С. 122.

⁹⁾ Иоанн (Мейендорф) прот. Введение в святоотеческое богословие. Изд. 2-е. Клин, 2001. С. 360.

* (реч «индивидуум» – превод је грчког τὸ ἴδιον, «атом» – која управо то и означава).

